

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

ГЕОЛОГО-ГЕОГРАФСКИ ФАКУЛТЕТ

Катедра „Социално-икономическа география”

Географски анализ на преките чуждестранни инвестиции в България в контекста на регионалното развитие

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за получаване на
образователната и научна степен „Доктор”,
професионално направление 4.4. Науки за земята
(шифър 01.08.02. "Икономическа и социална география")

Калинка Димитрова Милкова

София, 2015 г.

Дисертационният труд е обсъден и насрочен за защита на разширено заседание на катедра „Социално-икономическа география” към ГГФ на „СУ. Св. Климент Охридски”, проведено на 04.12.2015 г.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на..... от
..... часа в зала №на СУ „Св. Климент Охридски”.

Научно жури:

проф. д-р Емил Панушев

доц. д-р Нено Димов

проф. д-р Христо Каракашев

проф. д-р Атанас Дерменджиев

доц. д-р Георги Бърдаров

Материалите по защитата са на разположение на интересувашите се в деканата на ГГФ, стая 254 (северно крило), СУ „Св. Климент Охридски”, Бул. „Цар Освободител” №15.

СЪДЪРЖАНИЕ:

стр.

А. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	4
Актуалност на темата	4
Обект и предмет на изследването	5
Цел и задачи на изследването	6
Методи на изследване	6
Структура на дисертационния труд	7
Публикации, свързани с дисертационния труд	7
Б. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	8
Увод	8
Глава първа: Теоретико-методологична основа на прякото чуждестранно инвестиране.	8
1.1. Понятийно-терминологичен апарат в изследването.	8
1.2. Теории за движението на чуждестранните капитали.	8
1.3. Външните инвестиции в моделите за регионално развитие.	9
Глава втора: Историко-географски анализ на чуждестранното инвестиране в България.	10
2.1. Чуждестранните инвестиции в периода от 1878 г. до 1947 г.	10
2.2. Чуждестранните инвестиции в периода от 1947 г. до 1989 г.	12
2.3. Чуждестранните инвестиции в периода от 1990 г. до 2013 г.	13
Глава трета: Регионален анализ на съвременните чуждестранни инвестиции в България.	18
3.1. Анализ на чуждестранните инвестиции по административни области.	18
3.2. Типология на административните области според индекс за инвестиционен потенциал.	21
3.3. Областни инвестиционни модели и регионални сценарии.	24
3.4. Регионален инвестиционен маркетинг в контекста на регионалното развитие и политика.	26
Заключение	27
Справка за научните приноси на дисертационния труд	33

А. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Актуалност на темата

Динамиката на преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) е своеобразен синтез от развитието на интеграционните процеси в съвременната наука и в обществените практики. От една страна нейното изучаване е обект и предмет в сферата на интердисциплинарната проблематика и граничните науки, а от друга – тя е характерен изразител на процесите на глобализация и регионализация. Социално-икономическата география има богати методологични и методически възможности да вникне в процеса на интеграция не само чрез видимите количествено измерими териториални ефекти, но и чрез качествените социокултурни и природноекологични параметри, търсейки взаимовръзката между ПЧИ и трансформацията на природните и социално-икономически териториални системи в дискурса на местно и регионално развитие.

ПЧИ са ключов елемент в световната стопанска система и в глобалната мрежа, с различни териториални проявления. Наблюдава се своеобразна „територизация” на глобализацията и паралелно вървяща с нея „глобализация на територията”. Информационната и икономическата пространствена мобилност, „стандартизацията” в начина на живот, в производствените и културните стереотипи на териториалните общности създават ефекта за включване в „успешния сегмент на глобалния свят”. В този дискурс е безспорна ролята на чуждестранните инвестиции, които продуцират представата за неизбежната свързаност между страни и региони. Все повече се налага тезата за конкуренция не само между държавите, а между регионите, градовете и транснационалните компании (ТНК), някои от които се превръщат в локални ядра – полюси на растежа. В много случаи мултинационалните компании са определящите актьори, които намаляват „разлома“ между европейските страни, но го задълбочават вътре в страните. Географията има привилегията чрез пространствен анализ да достига до задълбочени изводи от позиционирането на отделните региони и тяхната конкурентоспособност в надпреварата за привличане на инвестиции, от процеса на транснационализация, съвместяващ глобалната централизация с локалните икономически особености и интереси, от образуването на „икономическия архипелаг” на големите градове, носители на „урбанистичен” модел на външното инвестиране. Важността и актуалността на миграцията на ПЧИ в пространствените

й измерения е мотивът ни да изведем и анализираме позициите на България на инвестиционната световна „карта” и моделите, чрез които се вписва.

Съвременната икономика на държавите не може да функционира нормално без чуждестранни инвестиции, които спомагат за циркулирането на капитали, ресурси, производствени мощности и иновации. Това се отнася особено за държави с ограничени местни капитали и бюджетен дефицит. Догонващите икономики разчитат на външните капитали за да се впишат в световната икономическа сцена, да отворят икономическите си пространства към различното, новото, креативното. ПЧИ, възприети като съвременни носители на интеграционните процеси и глобализацията, като средство за ускорен растеж и развитие на икономиките, придобиват особена важност през последните десетилетия. Чуждестранните капитали, органично съединени с националните ресурси и институции, притежават големи ресурси за постигане на кумулативни икономически и социални ефекти. Въпреки посочените положителни ефекти от ПЧИ не трябва да абсолютизираме тяхното влияние върху местното развитие. В този контекст преките и косвените ефекти от миграцията на външни капитали върху регионалното развитие имат своите конкретни географски измерения, особено по посока на териториалните асиметрии, които са във фокуса на нашия изследователски интерес.

Географията може успешно да проследи неговата териториална диференциация и да направи опит за „дешифриране” на пространствените „отпечатьци” от миграцията на чужди капитали. Териториите привличат производства, инвестиции и хора по различен начин и така предопределят в голяма степен регионални диспропорции, оформят в едни региони икономически ландшафти в растеж, а в други – в бедност.

Обект и предмет на изследването

Обект на дисертационния труд е пространствено-времевата динамика на чуждестранните инвестиции на територията на България, възприемана от една страна като ключов признак на съвременната национална икономическа система и от друга – на вписването на страната в глобалните интеграционни процеси.

Предмет на изследването са географските измерения на влиянието на външните капитали върху националното, регионалното и местното развитие, интерпретирани в областни инвестиционни модели и различни регионални сценарии и практики.

Трудът изследва територията на цялата страна и обхваща период от над 100 години – от Освобождението до 2012-2013 г.

Цел и задачи на изследването

Целта на настоящето изследване е географски анализ на динамиката на чуждестранните инвестиции в България в дискурса на регионалното развитие, чрез който да се открият закономерности и зависимости между процесите на инвестиране и пространствената организация на териториалните системи. За реализация на така формулираната цел се търси решение на следните изследователски задачи:

- представяне на понятийно-терминологичния инструментариум в инвестиционната тематика и основните теории за чуждестранно инвестиране, регионално развитие и техните допирни точки;

- историко-географски анализ на динамиката на чуждестранните капитали и установяването на специфични особености на инвестиционния процес през различните периоди в България;

- очертаване на особеностите на световните и регионалните потоци на инвестиции и открояване на националната специфика;

- проследяване на водещите тенденции в съвременния инвестиционен процес в България по сектори и страни-инвеститори;

- избор на подходяща методология за оценка на влиянието на външните капитали върху стопанството, регионалното и местното развитие;

- разработване на авторски методологичен подход за оценка на инвестиционен потенциал и привлекателност на административно-териториалните единици и типологизация на областите в България на тази основа;

- създаване на областни инвестиционни модели и интерпретиране на чуждестранните инвестиции в териториален аспект в дискурса на различни сценарии за регионално развитие;

- представяне на идеи за конструиране и оптимизиране на регионални и местни инвестиционни политики.

Методи на изследване

В изследването са използвани общонаучните подходи - дедуктивен и индуктивен в тяхното единство, исторически, системен. Поради спецификата на изследването са приложени географски методи – картографски, анализ на

пространствените взаимовръзки, географски системно-структурен анализ. За постигане целите на разработката приложение намират методи като ретроспективен анализ, анализ на документи, анкети и интервюта, математико-статистически, анализ и синтез, системно-структурни, ситуационни и др. Приложена е и авторска методика за комплексна оценка на инвестиционния потенциал на базата на предложен от нас индекс, чрез който е направена и типологизация на областите в България. Безспорно обектът и предметът на дисертацията предполагат акцент върху емпиричните наблюдения, съчетани с теоретико-концептуалните модели и селекция на методите. Теориите не могат да бъдат разбрани и осмислени изолирано от историческия контекст на времето, в което са създадени. Поради тази причина инвестиционния процес представяме и в исторически разрез, на основата на методологическия плурализъм. На основата на значителен масив от публикации, статистически анализи и теренни изследвания, анализираме включването на българското икономическо пространство в процесите на интеграция и регионализация, както и регионалните асиметрии по отношение на привличането и „абсорбирането“ на чуждестранни инвестиции.

Структура на дисертационния труд

Дисертационният труд е с обем 223 страници и се състои от увод, три глави и заключение. Отделно са включени приложения и списък с използваната литература. В библиографската справка са посочени 128 източника на български и английски език. Дисертацията съдържа 52 фигури (диаграми, графики и карти), 7 таблици и 20 приложения. Всички включени в автореферата фигури и таблици са авторски, а номерацията им е идентична с тази от дисертационния труд.

Публикации, свързани с дисертационния труд

Милкова, К. и Гъдев, Н. (1993) „Географски предпоставки за привличане на чуждестранни инвестиции към Българското Черноморско Крайбрежие (някои практико-методологични насоки)“, *Сборник трудове от III научна конференция „Екология, икономика и жизнена среда на Черноморския регион“*, Варна.

Милкова, К. (1997) „Състояние и проблеми на чуждестранното инвестиране в България“, *Годишник на СУ*, кн. 2, том 88.

Милкова, К. (1999) „Историко-географски преглед на чуждестранното инвестиране в промишлеността на България (1878-1944)“, *Годишник на СУ*, кн. 2, том 89.

Б. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Увод

В увода последователно са описани актуалността на темата, обекта и предмета на изследването, основната цел и задачи, както и използваната методология.

Глава първа: Теоретико-методологична основа на прякото чуждестранно инвестиране.

1.1. Понятийно-терминологичен апарат в изследването.

Съобразно основната цел на разработката са интерпретирани понятията преки чуждестранни инвестиции (ПЧИ), инвестиционен климат, инвестиционен потенциал, инвестиционен риск, инвестиционен имидж, инвестиционна регионална политика, при това не еднозначно, а в техните вариации и дълбочина. Структурата на изследването следва логиката на понятията.

Така конструиран понятийно-терминологичният апарат ориентира емпиричния блок в дисертационния труд към: очертаване на пространствените маркери в динамиката на външните капитали в България; оценяване на теоретично-концептуалния компонент в практико-приложните му измерения в националното ни пространство; верифициране на икономическите, социалните и екологичните ефекти от ПЧИ и в дискурса на териториалната справедливост.

1.2. Теории за движението на чуждестранните капитали.

Проблемът за чуждестранното инвестиране е комплексен, обединяващ теоретични подходи от широк кръг науки – икономика, социология, политология, външна политика, стопанска история, социално-икономическа география и др. Не съществува една универсална теория за ПЧИ, но отделните концепции и модели за движението на външни капитали обясняват различни аспекти от този процес. Еволюцията на теориите за чуждестранни инвестиции преминава от зараждането им в рамките на международната търговия до появата на специализирани макро- и микроикономически, поведенчески и мотивационни теории за преките чуждестранни инвестиции.

Повечето от теориите логично възникват от САЩ, поради доминирането на страната в миграцията на капитали. Разгледани са в хронологичен ред основните теории за ПЧИ – Модел на „лелящата гъска“, Модел на монополистичните преимущества, Концепция за жизнения цикъл на продукта, Теория за

интернализацията, Модел на еkleктичната парадигма, Теория за пътя на инвестиционното развитие на нациите, Модел на конкурентните предимства и Бихевиористична теория.

Научната разработка на съвременните модели за движението на чуждестранни капитали се основава на принципите на нелинейното развитие, на преодоляване на неравенствата по територията, на спецификата на цивилизационното устройство на обществото, на социалната и териториалната справедливост. Всички те имат изключително многообразие на форми и проявление и териториалното им идентифициране е важен компонент от „архитектурата“ на ПЧИ. Използването на най-подходящите теории за ПЧИ е стабилен източник не само за осмислянето на процеса на миграцията на капитали, но и за разработване на адекватна и ефективна политика на национално и местно ниво за привличане на инвестиции в България.

1.3. Външните инвестиции в моделите за регионално развитие.

Предвид целта на изследването да анализира ролята на ПЧИ в дискурса на регионалното развитие, необходимо е да слезем на едно по-ниско, мезо- и микроравнище, на което да търсим определени причинно-следствени връзки и пространствени закономерности. Този подход би ни позволил да установим потенциалната сила и посоката на въздействието на ПЧИ върху регионалната икономика и отражението върху регионалния баланс. В контекста на ПЧИ, един от фундаменталните въпроси, на който редица изследователи търсят отговор, е до какви пространствени конфигурации ще доведе движението на инвестициите от гледна точка на регионалното развитие. В този смисъл регионалната социално-икономическа география, наред с пространствената икономическа теория и нейните модели и конструкции, ни дават най-добра отправна точка в опита за обяснение на взаимовръзката между ПЧИ и териториалните неравенства, свързани с концентрация и дисперсия, диференциация в равнищата на развитие, наличието на процеси на конвергенция или дивергенция.

Теориите за ПЧИ в моделите на регионалното развитие се базират на идеи от щандортните теории. Представени са основни теоретични модели, които анализират посоката на въздействие на ПЧИ върху териториалното развитие и регионалния баланс – Модел на растежа на Солоу, Концепция за „съзидателно рушене“, Модел „център-периферия“ (Фридман), Модел на полюсите на растежа, Концепция за кумулативната причинност, Модел на дифузия на нововъведенията,

Теория на технологичните несъответствия, Теория за ендегенния растеж, Новата икономическа география. Те са интерпретирани чрез ролята на външните капитали като фактор за регионален растеж, в дискурса на отношенията център-периферия, на центрове и полюси на растеж. Повечето от тях приемат чуждестранните инвестиции като стимул за пространствено развитие, като се налага виждането, че регионалният баланс в голяма степен зависи от равновесието между агломерационните предимства и недостатъци. Повечето съвременни модели залагат на агломерационните предимства, без да ги абсолютизират. Агломерациите са изведени като създатели на най-големите импулси за пространствено развитие и за привличане на ПЧИ.

Връзката между ПЧИ и регионалното развитие е разгледана в контекста на концепциите за устойчиво развитие, регионална ефективност и териториална справедливост. През призмата на регионалната парадигма важноста на тези концепции и въобще на устойчивото развитие става все по-голяма, като ПЧИ все повече се възприемат като неизменна част от механизма на функциониране на региона, имаща капацитета да предопредели до голяма степен бъдещите перспективи и алтернативи, както и устойчивостта на процесите.

Невъзможността на теоретичните постановки и конструкции да пресъздадат действителността в опростени, перманентно работещи модели, се обуславя до голяма степен от факта, че пространствените структурни промени и динамиката на ПЧИ са сложни процеси, чиито резултат се обуславя от взаимодействието на редица фактори като икономическа конюнктура, дифузия на иновациите, технологична промяна, факторна осигуреност и мобилност, междусекторни различия, агломерационни ефекти, институционален капацитет и др. От тази гледна точка теоретичните подходи и модели предлагат сравнително ограничени възможности за цялостно и еднозначно обяснение на въздействието на ПЧИ върху развитието на даден регион и не дават ясен и недвусмислен отговор на въпроса дали движението на ПЧИ ще стимулира едно по-балансирано регионално развитие.

Глава втора: Историко-географски анализ на чуждестранното инвестиране в България.

2.1. Чуждестранните инвестиции в периода от 1878 г. до 1947 г.

Прегледът на научната литература по стопанска история показва, че проблемът за чуждите капитали е занимавал много български учени (Ст. Бочев, Н. Стоянов, Д.

Йорданов, Г. Колушки, Д. Симидчиев, Ст. Спасичев, Ив. Хараламбев, А. Чакалов, Л. Беров, Ж. Натан и др.). Еднозначна оценка за процеса на чуждестранното инвестиране от Освобождението до края на 40-те г. на миналия век е трудно да се направи поради специфичното им проявление в отделните години и в различните територии. Пространствено-времевият подход дава добра основа за изследване на проблема в дълбочина и очертава конкретните му проявления. Прегледът на движението на външните капитали в България обхваща различните стопански дейности (индустрия, банково и застрахователно дело, външна търговия и др.) и очертава основните им хорологични параметри.

Мотивите на инвеститорите за навлизане в България до 1947 г. са свързани с ниската цена на работната сила, географските позиции на Балканите и Близкия изток, евтините цени на селскостопанските стоки, дефицита от промишлени стоки на вътрешния пазар.

В някои браншове външните капитали заемат монополни позиции (захарна, пивоварна, пивопроизводство, солодобив и др.), а в други – протича и процес на картелиране между български и чужди фирми. Инвеститорският интерес е най-голям към производството на храни и напитки, минното дело – икономически дейности, специализиращи у нас. Регистрират се и случаи на създаване на нови производства от чужденци, които променят облика на някои територии.

Предпочитанията на инвеститорите са към едрата промишленост, териториално съсредоточена в София, Търново, Пловдив, Варна, и старите занаятчийски и манифактурни средища – Сливен и Габрово. Големи периферии от територията на страната остават изолирани от инвестиционния поток и се наблюдават големи стопански контрасти в различните части на България.

Географията на страните-инвеститори демонстрира силното влияние на външната политика и геополитическата ориентация върху инвестиционния процес. Чуждият капитал по страни до 1936 г. показва лидерските позиции на Белгия (28%), Швейцария (23.3%) и Франция (11.5%) и незабележимото присъствие на Германия (5.2%). През 40-те години географията на инвестициите се променя, като Германия и Италия заедно съставляват над 50% от всички ПЧИ в страната, докато относителният дял на Белгия и Швейцария е под 5%.

Историко-географският преглед на чуждестранното инвестиране у нас за периода 1878-1944 г. дава основание да се приеме, че чуждестранните капитали

оказват съществено влияние върху стопанския облик на национално, регионално и местно ниво. В този смисъл външните капитали могат да се интерпретират като фактор, влияещ върху отрасловата и териториалната структура на промишлеността, върху създаването на нови индустрии, без да се абсолютизира тяхното влияние. Има редица примери от практиката до 1947 г. за проникването на чуждия капитал не само като финансов ресурс, но и като новаторство, предприемачество и културно-цивилизационен капитал. Последните трудно се измерват, но определено не трябва да се пренебрегват в тематиката на регионалното развитие. В много случаи се регистрира потискане на местните стопански субекти, липса на сътрудничество с националния капитал, краткотрайно присъствие и последвало оттегляне. Изследвайки движението на ПЧИ в исторически аспект се поставя добра основа за сравнителен анализ със съвременната инвестиционна ситуация, още повече, че се откриват аналогии в локализационната мотивация при миграцията на капитали, в чуждестранното присъствие в пивоварната, циментовата, стъкларската, порцеланово фаянсовата, текстилната и др. производства, в банковото и застрахователното дело, в концентрацията в София и др. големи градове на страната. Видно е, че много отрасли и териториални закономерности в движението на външни капитали от миналото откриваме в настоящето, разбира се с ново качество и различна конфигурация.

2.2. Чуждестранните инвестиции в периода от 1947 г. до 1989 г.

По времето на социализма на практика няма ПЧИ в съвременната артикулация на понятието. Литературата за чуждите инвестиции през социалистическия период е твърде оскъдна, като тематиката се съдържа фрагментарно в публикации за СИВ (Г. Никова), МИО, международното коопериране и специализация, стопанска история (Беров). След 1989 г. се появяват обширни изследвания за българския външен дълг (Вачков и Иванов), за индустриализацията и външната търговия (Марчева, Кандиларов), в които се третира и частично проблемите на външното инвестиране.

Липсата на инвестиционен интерес и на действителни и ефективни външни капитали от 1947 до 1989 г. е силно повлияно от партийни и идеологически фактори, от фокусирането на икономиката на страната в СИВ, от нарушения международен имидж на България, КОКОМ и др. В обзора за чуждестранните

инвестиции за периода 1944-1989 г. сериозно присъствие имат външните заеми, поради лидерската им позиция в миграцията на капитали в България. През целия социалистически период вземаните кредити са главно от СССР, предимно търговски, което е обяснимо с националните икономически условия на перманентен дефицит, с липсата на мотивация за износ на стоки и услуги на макро- и микрониво. Големите инвестиционни вложения са в обекти изградени в неподходяща социално-икономическа среда, при отсъствие на пазарни условия, поради което те са губещи и са предвестници на предстоящата икономическа криза, в която изпада страната ни за дълъг период от време.

До 80-те липсват функциониращи смесени предприятия. В началото на 80-те години се извършва либерализация на законовата база за вноса на капитали, която обаче не сработва и води до създаването на формални съвместни предприятия, повечето от които са с представителни и търговски функции.

Очевидно е, че привличането на чужди инвестиции в България до 1989 г. е силно повлияно от политически и идеологически фактори, носещи белезите на командно-административните подходи. Налице са непреодолими правни, икономически, идеологически и политически бариери. Нормативната уредба не е развита до оперативно ниво, а нейните чести промени създават чувство на несигурност и недоверие. Отчита се и малка, незначителна инициатива от български фирми за привличане на външни капитали, което е обяснимо с производствените стереотипи и организация на стопанските субекти през времето на държавния социализъм. Отварянето на България към световните стокови и инвестиционни потоци, желанието за изграждане на съвместни предприятия е факт, но определено не носи очакваните ползи и ефекти.

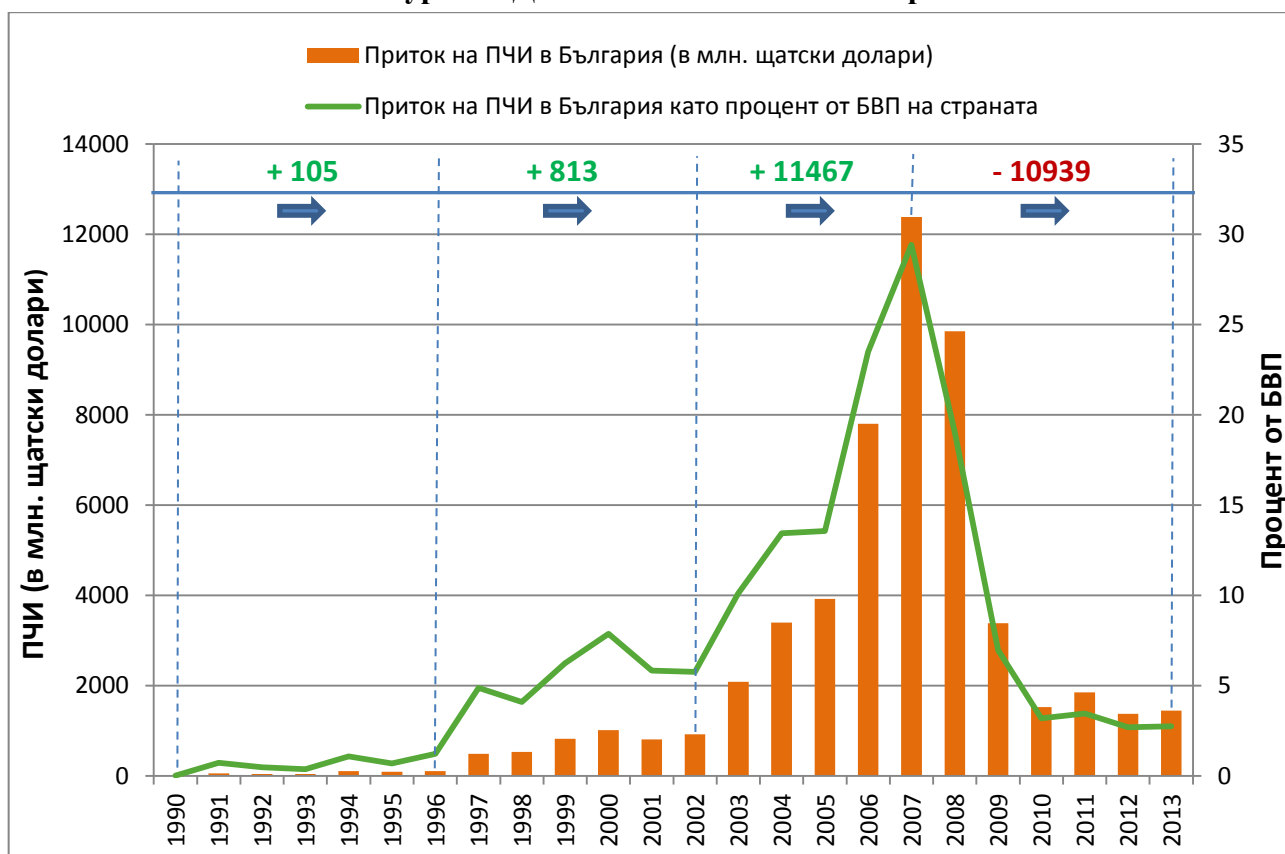
2.3. Чуждестранните инвестиции в периода от 1990 г. до 2013 г.

Елементите на инвестиционната среда се променят във времето и това демонстрирахме с историческия разрез на еволюцията на чуждестранното инвестиране в България. Преди анализа на съвременната картина на миграцията на капитали в страната ще проследим националните особености на инвестиционната обстановка, с акцент върху онова в нея, което привлича и/или дистанцира инвеститорите. Диагностиката се базира на анкетни проучвания и интервюта на инвеститори, проведени от нас, БИБА – днес КРИБ, КНСБ, БСК и др. Използваните данни са от масивите на БНБ, НСИ, БАИ, Институт по пазарна

икономика, Център за изследване на демокрацията, БСК, БТПП, КРИБ, Института за социални и синдикални изследвания на КНСБ. Информационната обезпеченост на инвестиционния процес е значителна на национално ниво и оскъдна – на регионално и местно равнище. Този факт безспорно препятства географския анализ и прави трудни анализите на териториалните аспекти на инвестиционния процес – обект на трета глава от настоящата разработка. Нашето внимание в този елемент от структурата на изследването е фокусирано върху: инвестиционната среда/климат в България, отрасловата/секторната структура на чуждите инвестиции и социално-икономическите ефекти от външните капитали на национално равнище. Положителен статистически факт след 1998 г. е самостоятелното отчитане на реинвестираните печалби от външните инвеститори от БНБ – надеждна основа за съставяне на профил на инвеститорите в България и изводи за техните намерения във времето. От друга страна БУЛСТАТ, като част от Агенцията по вписванията, води на отчет регистрираните смесени и чужди дружества в страната. Днес, за разлика от социалистическия период, темата за ПЧИ е значително проучена и често артикулирана, но главно в дискурса на теоретичните аспекти, емпириката на национално ниво, институционалната и законовата рамка, държавната инвестиционна политика (В. Маринов, Младенова, Колев, Горчева, Миланов, Балканска, Марангозов, Каменова, Натов, Панушев, Върбанов, Бобева, Аврамов, Стойков, Александров, Георгиев и др.). Много по-ограничен е броят и обхвата на разработките на регионално и местно ниво, в контекста на регионализма и регионалната политика (Младенова, Колев и др.), което е и един от основните ни мотиви в опита да разгледаме проблемите през тази призма.

Динамиката на чуждестранните капитали е резултат от законовата база за насърчаване на чуждестранните инвестиции, социално-икономическите и политическите условия в страната, реструктурирането на собствеността, адаптацията на стопанските субекти към пазарните условия, международния имидж на страната. В България има макроикономическа стабилност, насърчаващ законов и данъчен режим, благоприятни условия за масово производство, квалифицирана работна ръка с ниски нива на заплащане, добри пазарни позиции в региона. Условно може да разделим съвременния инвестиционен процес на четири отделни етапа: 1990-1996г., 1997-2002 г., 2003-2007 г. и 2008-2013 г. (фиг. 17).

Фигура 17: Динамика на ПЧИ в България

Периодът 1990-1996 г. се характеризира със слаб ръст на ПЧИ, което не оправдава очакванията. Причините могат да се търсят в политическата нестабилност в България, забавената приватизация, кризисните икономически условия.

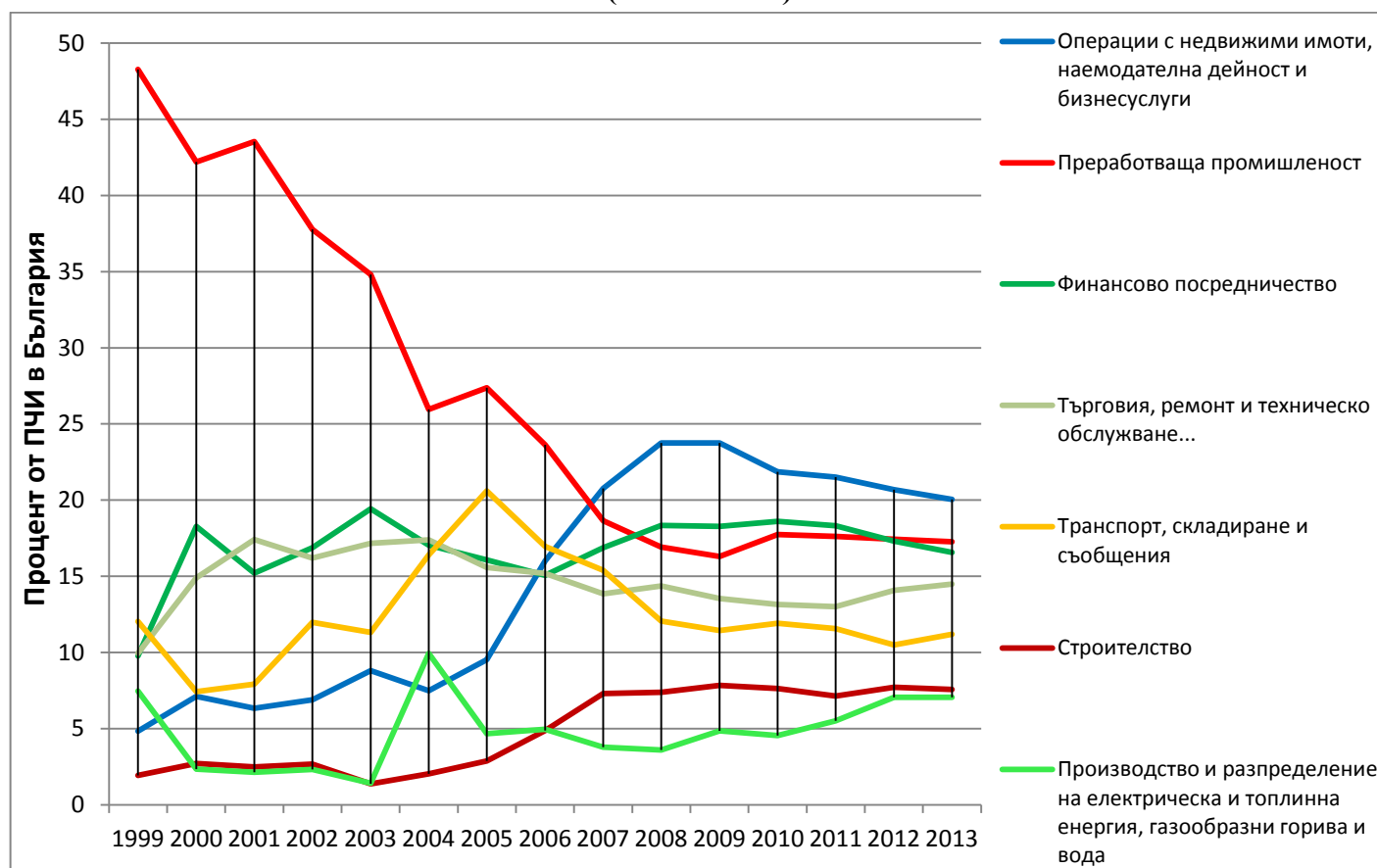
За периода 1997-2002 г. се отбелязва увеличен интерес към страната, поради въвеждането на валутния борд и започналите пазарни реформи. Малкият поток на външни капитали е свързан с проблемите в приватизационния процес, с ниската ефективност на инвестициите и др.

През периода 2003-2007 г. се регистрира значителен ръст на инвестициите, като те достигат около 30% ПЧИ в БВП през 2007 г. Увеличаването на външните капитали в България е в унисон както с глобалните тенденции в миграцията на капитали, така и с по-ускореното икономическо развитие и промяна на бизнес средата на страната ни.

Периодът 2008-2013 г. показва тенденция на рязко намаляване на ПЧИ, макар и с известно стабилизиране на ниските нива. Това е период на световната финансова криза, който дава своите отражения върху влошаване на вътрешната икономическа среда, върху ниските стойности на реинвестираната печалба и др. негативни тенденции.

Статистическите данни за България за периода 1999-2013 г. показват, че ПЧИ се насочват предимно към седем икономически подсектора (фиг. 21). В динамиката на инвестирането по подсектори се забелязва тенденция на сближаване на стойностите – през 1999 г. разликите между тях се движат от 2% до 48 %, а през 2013 г. те са между 7 и 20 %. Преработващата промишленост губи своите позиции. Обратна тенденция се отбелязва при операции с недвижими имоти, наемодателна дейност и бизнес услуги, които от 2007 г. са на челни позиции. Някои от тях имат спекулативен характер, поради което не влияят съществено върху националния и регионалния икономически растеж. Структурата на ПЧИ по подсектори е отражение на световната финансова криза и на националната специфика на вътрешната икономическа бизнес среда.

Фигура 21: Водещи икономически подсектори в България според снабденост с ПЧИ (1999-2013 г.)

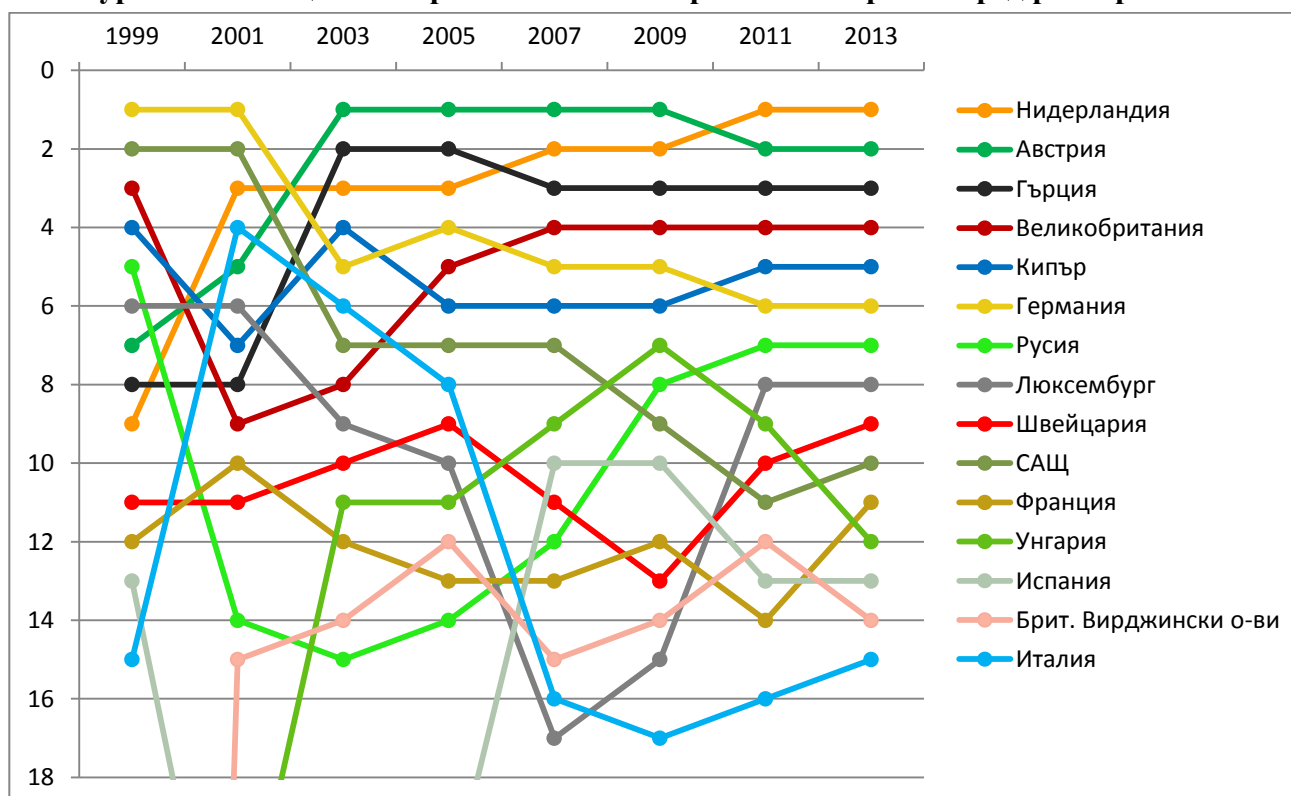

Слабо е присъствието на външни капитали в земеделието, добивната промишленост, туризма, здравеопазването и образованието. Същевременно ПЧИ имат силни позиции в някои промишлени дейности (производството на стъкло, цимент, химични продукти, части за автомобили, стомана и др.), застраховането, банковото дело, аутсорсинга. Голяма част от продуктите от износната листа се произвеждат от чужди фирми.

От представения анализ може да се направи извод, че структурата на внесените ПЧИ в България не е особено благоприятна. На преработваща промишленост се падат едва 17% от запаса на ПЧИ, докато основната част от инвестициите са в непроизводителни дейности. Не е използван напълно потенциалът за привличане на големи чужди инвестиции във високотехнологичните и наукоемки отрасли, които могат да предложат висока добавена стойност и устойчив растеж. Показателно за това е и че износът на високотехнологични продукти е едва около 7,9% от общия експорт при средно 31,2% за ЕС през 2014 г.

Динамиката на ПЧИ по страни показва лидерски позиции на страните от ЕС (фиг. 24). До 2001г. най-голям обем инвестиции влизат в страната ни от Германия, която постепенно изостава в класацията макар и да е най-големият търговски партньор на България. След 2005 г. се регистрира модела с две водещи страни – Австрия (електроразпределение, информационни технологии, телекомуникации и др.) и Нидерландия (аутсорсинг, нефтепреработка, машиностроене и др.), на които се дължат около 1/3 от ПЧИ. Някои капитали влизат чрез държавите, в които са регистрирани, а на практика имат друга национална принадлежност. Това обяснява и позициите в инвестиционния процес на Брит. Вирджински острови, Кипър, Люксембург. От съседните страни най-много инвестиции има от Гърция. От страните-инвеститорки в България извън ЕС с добри позиции е Русия.

Фигура 24: Класация на страните-инвеститорки в България според размера на ПЧИ

Глава трета: Регионален анализ на съвременните чуждестранни инвестиции в България.

3.1. Анализ на чуждестранните инвестиции по административни области.

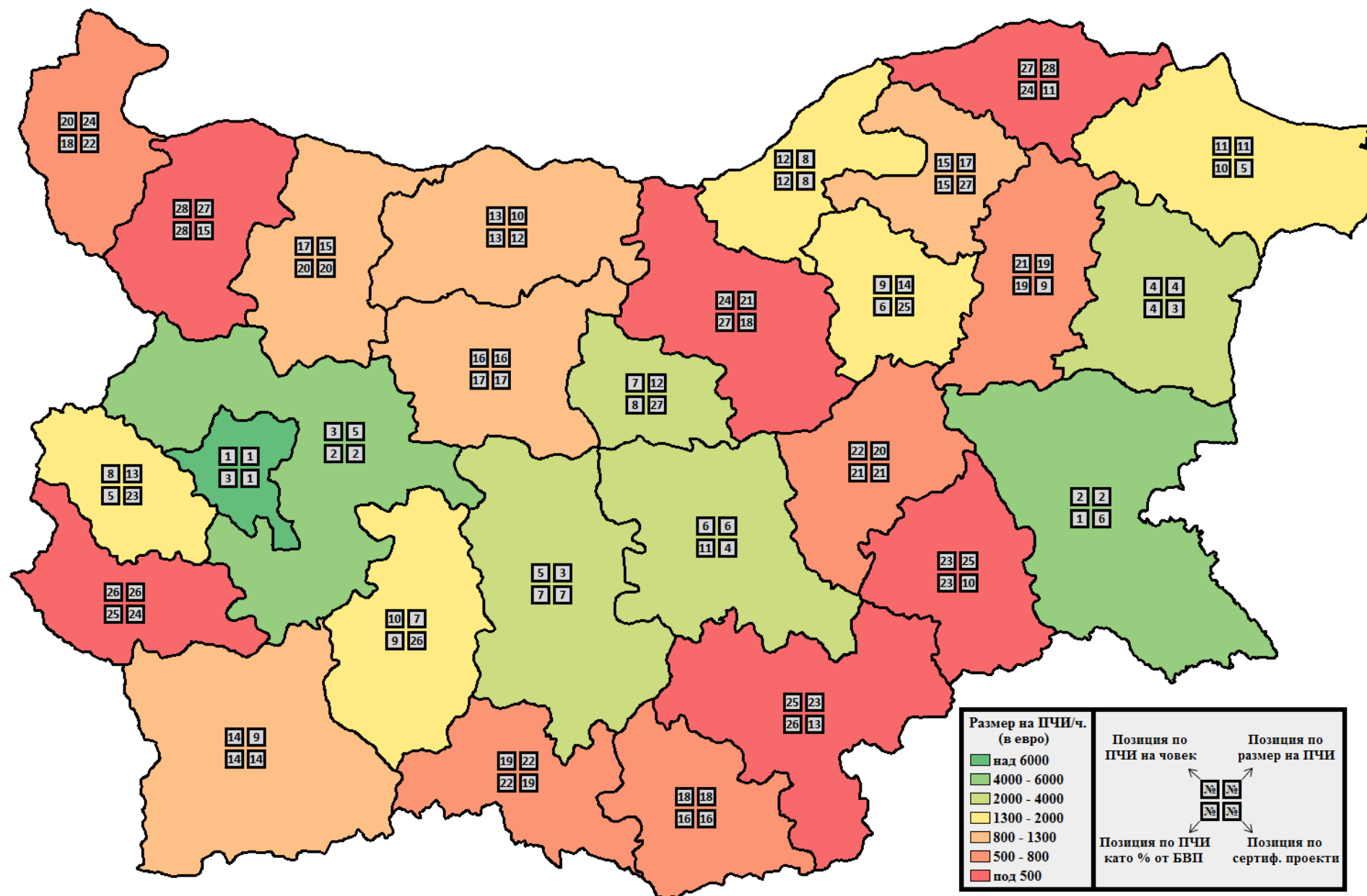
Трета глава разкрива различната в териториален план инвестиционна активност и ролята на ПЧИ чрез: анализ на взаимовръзките между водещите показатели за ПЧИ и някои основни икономически, социални, демографски и други индикатори; определяне на инвестиционния потенциал на административните области и съпоставянето му с постъпилия инвестиционен поток; създаване на областни инвестиционни модели, които открояват различията в локализационното поведение на инвеститорите и са надеждна основа за регионални инвестиционни стратегии и политики.

Разкриването на различни аспекти на териториалните неравенства при разпределението на инвестициите, както и на ролята на ПЧИ в отделните области, предполага анализът на изследването да обхване не само абсолютните стойности за размера на инвестициите, но и да се използват редица относителни индикатора – ПЧИ като процент от общите за страната, ПЧИ/ч., ПЧИ към площ на територията, ПЧИ като процент от БВП на дадената област и др. (фиг. 35).

Изследване на разпределението на запаса на ПЧИ (в абсолютни стойности) показва категорично, че на равнище области са налице огромни неравенства. Нещо повече, ретроспективният анализ на статистическите данни ни дава основание да заключим, че в периода 2004-2013 г., не само че няма сближаване между областите по този показател, но като цяло дори съществува (макар и слаба) тенденция за задълбочаване на различията. Повече от половината запаси на ПЧИ в България са концентрирани в София (столица), 10,4% в Бургас, 7,1% в Пловдив, 6,1% във Варна, 5,4% в София, 3,4% в Стара Загора. Петте най-слабо обезпечени с ПЧИ области (Силистра, Монтана, Кюстендил, Ямбол и Видин) разполагат от своя страна с едва 0,96% от общите ПЧИ в България.

Ако съотнесем ПЧИ към територията на административните единици, то очаквано тяхната концентрация в София (столица) е значително по-голяма от всички останали области. На второ място по плътност на инвестициите, с над 24 пъти по-ниска стойност за показателя, е Варна, следвана от Бургас и Пловдив. Прави впечатление, че се оформят две зони със силна концентрация на

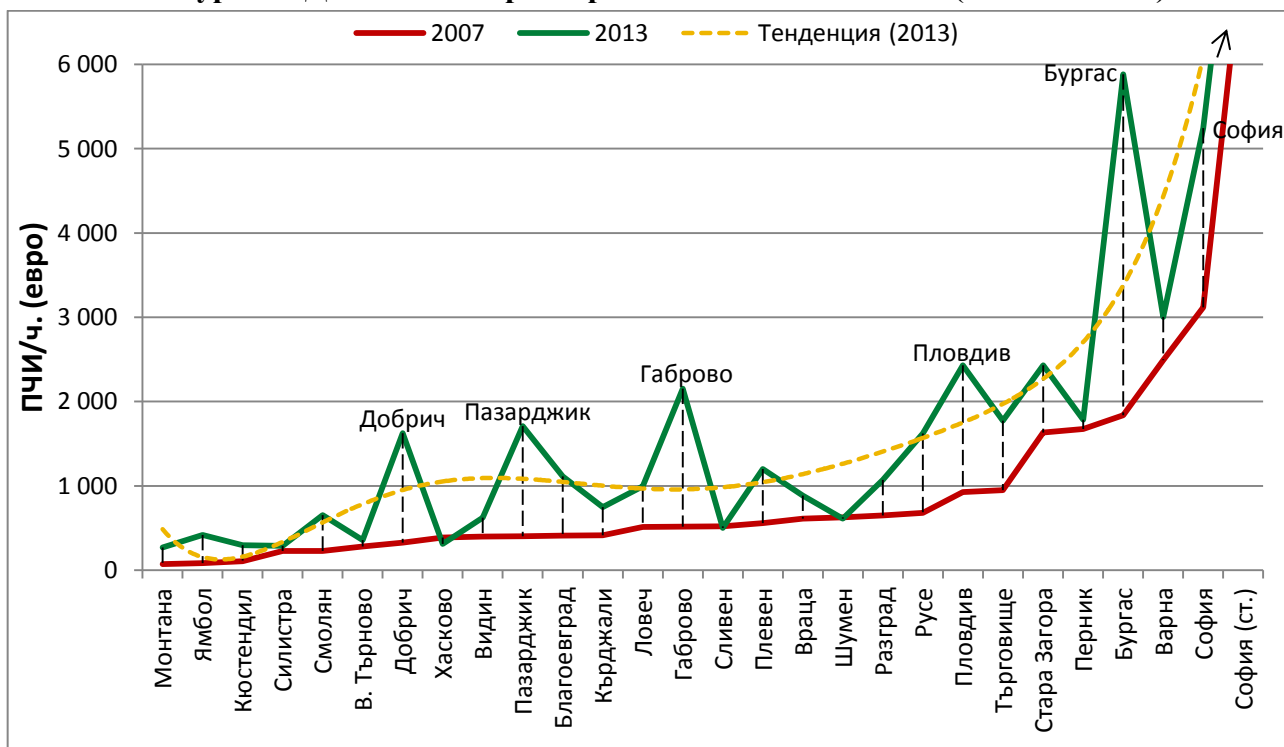
Фигура 35: Ключови индикатори за ПЧИ по области (2013 г.)

инвестициите: паралелно ориентирана (обхващаща София-столица, София, Пловдив, Стара Загора и Габрово и гравитиращите към тях Перник и Пазарджик) и меридионално ориентирана (включваща областите Варна и Бургас и гравитиращата към тях Добрич). От друга страна ПЧИ са като цяло значително по-ниски в периферните райони. Типичен пример в това отношение е южната граница на страната, където се намират някои от областите с най-ниска плътност на инвестициите (особено Хасково и Ямбол). Сходно е положението и със северната граница, където въпреки предпоставките за инвестиционна активност, предопределени и от р. Дунав, то единствено Русе е привлякла сравнително голяма сума ПЧИ, докато Монтана и Силистра са областите в България, отличаващи се с най-ниска инвестиционна плътност. В териториален аспект особен интерес представляват случаите с Велико Търново и Кюстендил – области с много ниска инвестиционна плътност, заобиколени от такива с много по-висока.

За разлика от абсолютната стойност на ПЧИ, то данните за чуждестранните инвестиции, отнесени към броя на населението, ни показват, че има процес на постепенно сближаване на областите по този показател (фиг. 33). Калкулациите на отношението ПЧИ към БВП показват, че три области имат по-високи стойности по този показател спрямо средното за страната – Бургас, София и София-столица. Същевременно размерът на инвестициите е незначителен (под 10%) в пет области – Монтана, Велико Търново, Хасково, Кюстендил и Силистра.

Фигура 33: Динамика на размера на ПЧИ/ч. по области (2007 и 2013 г.)

Съпоставка между ПЧИ и индекса на локализация показва, че в седемте области с най-голям запас на ПЧИ/ч. има специализация във вторичния и третичния сектор, като единствено при Бургас индексът на локализация е близък и в трите сектора. От друга страна нито една от 12-те области с най-ниска обезпеченост с ПЧИ/ч. няма индекс на локализация за вторичния или третичния сектор по-голям от 1, като някои от тях имат силна степен на специализация в земеделието – напр. Силистра (2,51), Смолян (2,19), Кърджали (2,00) и др.

3.2. Типология на административните области според индекс за инвестиционен потенциал.

Настоящото изследване представя собствена методология за комплексно измерване на териториалния инвестиционен потенциал на административно-териториалните единици. За целта създаваме комплексен агрегиран индекс – Индекс на инвестиционния потенциал (ИИП). Тук „потенциал“ следва да се възприема като обективна възможност, като осреднена сила, а не като определен капацитет. Проучването се осъществява на ниво области, тъй като на по-ниски равнища липсва достатъчно информационна и статистическа обезпеченост, която да позволи провеждането на необходимия многофакторен анализ при определянето на потенциала.

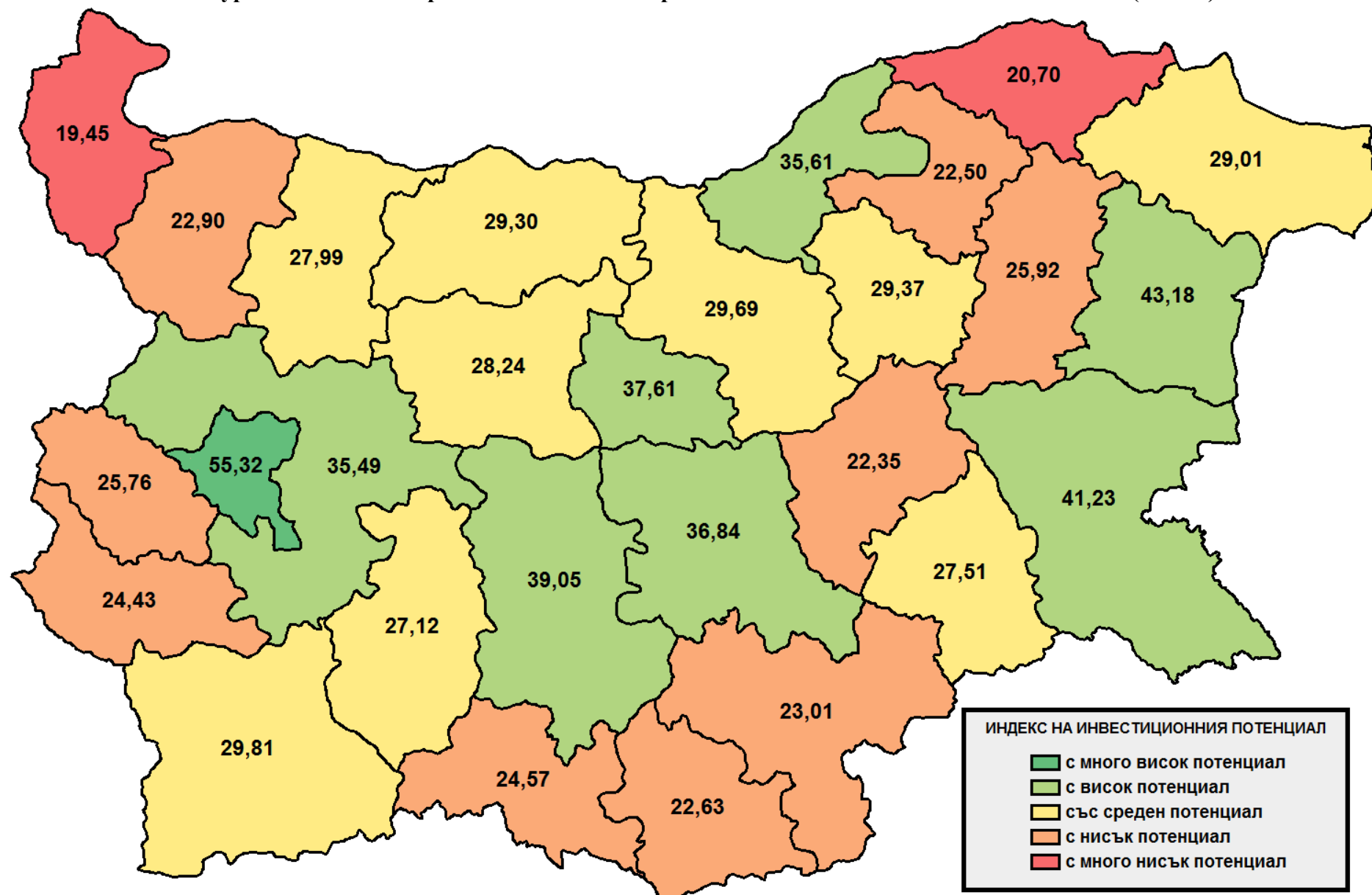
За изчисляването на ИИП са използвани 28 отделни индикатора, които условно са разпределени в 13 групи. В последната група са включени 2 индикатора за ПЧИ, които имат помощен характер и в този смисъл участват само косвено при калкулирането на резултатите.

Индексът се изчислява от 0 до 100. Резултатите категорично демонстрират големите различия в инвестиционния потенциал – от най-ниската стойност 19.5 за Видин до най-високата – 55.3 за София (столица).

На основата на индекса е направена типологизацията, която дава добра пространствена картина на инвестиционните процеси в България. Очертават се следните групи области (фиг. 45):

- 1) с много висок потенциал е столичната административна област – над 55.
- 2) с висок потенциал (7 области с ИИП от 35 до 43) – Варна, Бургас, Пловдив, Габрово, Стара Загора, Русе и София;
- 3) със среден потенциал (9 области с ИИП от 27 до 30) – Благоевград, Велико Търново, Търговище, Плевен, Добрич, Ловеч, Враца, Ямбол и Пазарджик;

Фигура 45: Типологизиране на областите според Индекса на инвестиционния потенциал (2013 г.)

4) с нисък потенциал (9 области с ИИП от 22 до 26) – Шумен, Перник, Смолян, Кюстендил, Хасково, Монтана, Кърджали, Разград и Сливен;

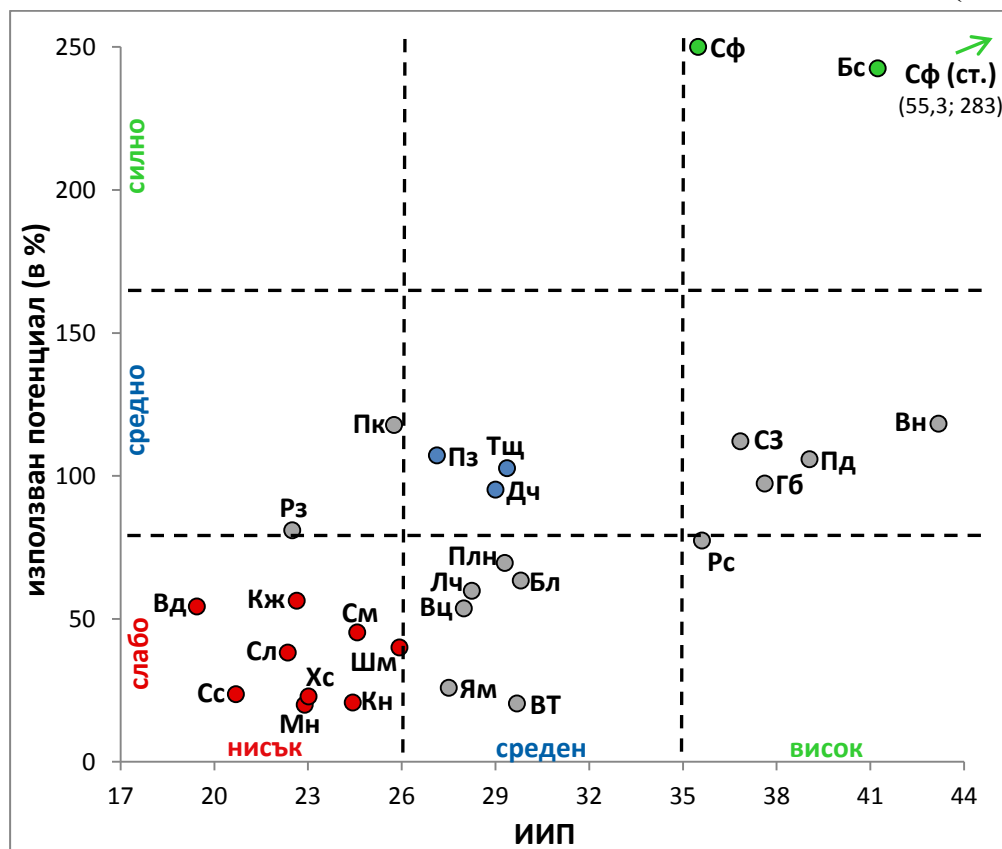
5) с много нисък потенциал (2 области с ИИП под 20) – Силистра и Видин.

В групите попадат области с различен социално-икономически профил, което затвърждава сложния характер на инвестиционния процес и необходимостта от индивидуални подходи към инвеститорите.

Съпоставка на стойности на ИИП с реалната инвестиционна активност ни дава възможност да ранжираме областите в няколко групи (фиг. 51):

- 1) „висок потенциал и силна реализация“ – София, Бургас, София (столица);
- 2) „висок потенциал и средна реализация“ – Стара Загора, Габрово, Пловдив и Варна;
- 3) „висок потенциал и слаба реализация“ – Русе;
- 4) „среден потенциал и средна реализация“ – Пазарджик, Добрич и Търговище;
- 5) „среден потенциал и слаба реализация“ – Ямбол, Враца, Ловеч, Плевен, Велико Търново и Благоевград;
- 6) „нисък потенциал и средна реализация“ – Разград и Перник;
- 7) „нисък потенциал и слаба реализация“ – Видин, Силистра, Сливен, Кърджали, Монтана, Хасково, Кюстендил, Смолян и Шумен.

Фигура 51: Отношение на ИИП към използвания потенциал по области (2013 г.)

Тази класификация затвърждава цялостната тенденция, че колкото по-голям е инвестиционният потенциал, толкова по-пълно се оползотворява той.

3.3. Областни инвестиционни модели и регионални сценарии.

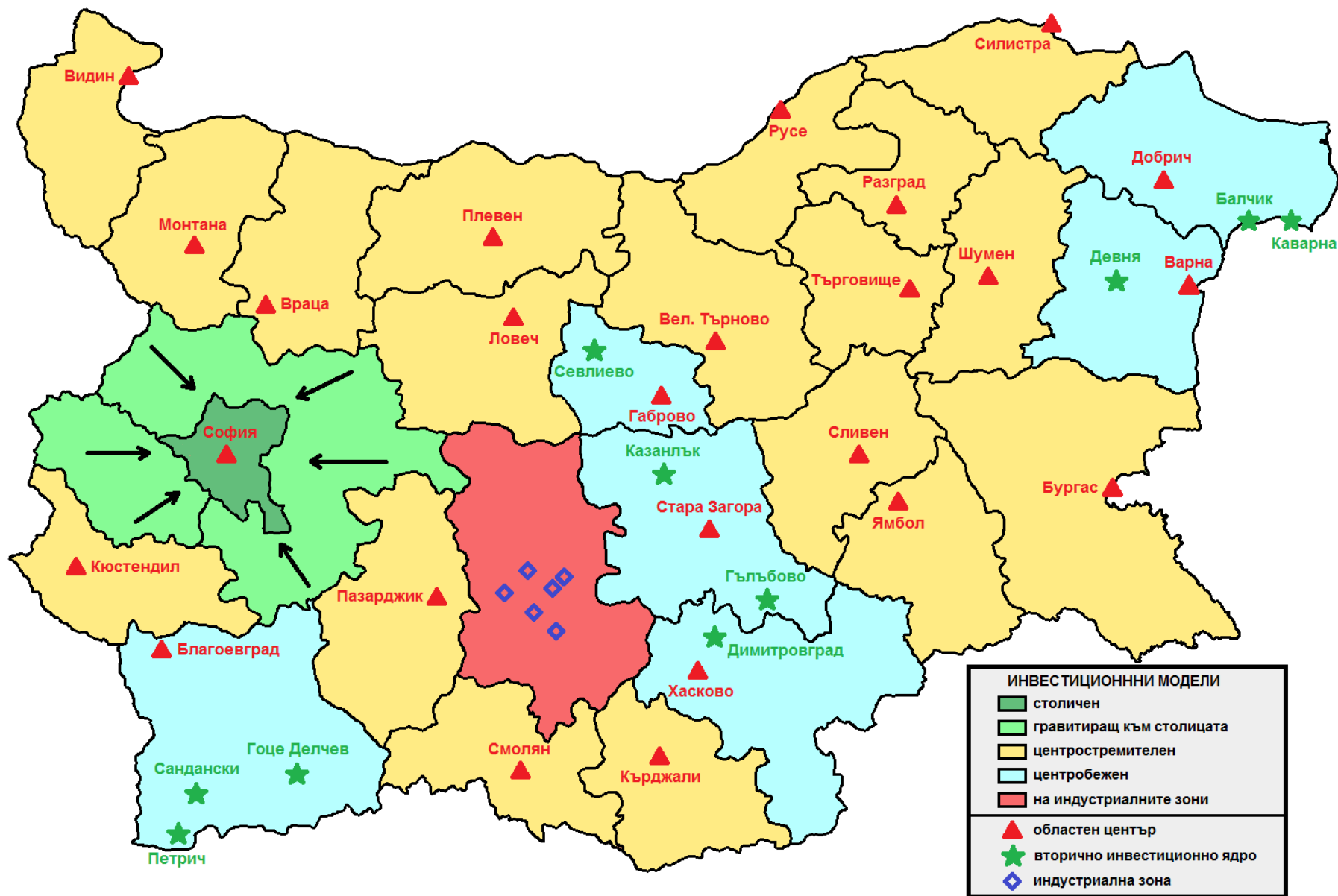
Областните инвестиционни модели са условни, основаващи се на качествената страна на инвестиционния процес, на пространствените стереотипи на чуждите компании, на географски маркери, които трудно се остойностяват количествено. Чрез тях се генерализира и систематизира панорамната пространствена картина на движението на външни капитали (фиг. 52).

Столичният инвестиционен модел превъзхожда останалите области по всички ключови показатели. Определя се като „учещ“ и „знаещ“ регион с най-силните агломерационни предимства и ефекти от инвестирането. Гравитиращ към столицата инвестиционен модел – София и Перник, се основава на силните агломерационни процеси със столицата, териториалната близост и осигурен транспортен достъп, с мотивите за инвестиране в близко разположени територии до столицата, но с по-ниски цени на земята и работната сила. Центростремителен инвестиционен модел е характерен за повечето области. При него има очертано инвестиционно ядро в областния център и периферия със слаба инвестиционна привлекателност. Този модел отразява в най-голяма степен пространствената структура на стопанството у нас. Центробежен инвестиционен модел е характерен за Благоевград, Габрово, Стара Загора, Варна, Хасково, Добрич. При него се очертават вторични инвестиционни ядра със силно изразени промишлени функции или туристически в Добрич. Моделът на индустриалната зона е типичен за област Пловдив, в която е образувана мрежа от индустриални зони – „Тракия индустриална зона“, която демонстрира изключително нараснал инвестиционен интерес.

Разгледани са положителни и негативни сценарии на инвестиционните процеси от избрани области, които показват различни пространствени инвестиционни стереотипи.

Очертаха се ясно областни модели с: присъствие на големи международни компании, разкрили мрежа от връзки с местни подизпълнители, търговски и дистрибуционни звена – София (столица), София, Пловдив, Варна, Габрово, в които външните капитали се явяват фактор за регионално развитие; отсъствие на големи инвеститори, малки и средни фирми с различен предмет на дейност, голяма

Фигура 52: Пространствени инвестиционни поведенчески модели

част от които с „анклавно” поведение – Хасково, Благоевград, Силистра, Кюстендил, Видин, Монтана; промяна на областната специализация на стопанството под влияние на ПЧИ – Габрово, Кърджали, Смолян, Русе, Пловдив, Търговище; слабо изменена специализация на индустрията поради приватизация на водещи предприятия от външни капитали – Бургас, Стара Загора, Сливен, София; клъстеризация на дейности от чуждите инвеститори – София (столица), София, Габрово и др.; присъствие на голям инвеститор, но който не привлича други дейности – Шумен, Враца, Кърджали, Перник; изразена тенденция за инвестиране на „зелено” – Габрово, Пловдив, Русе и Търговище. Показаха се примери за излизане на големи инвеститори извън границите на една област и значението им на регионален фактор за растеж – Пловдив, Ямбол, Сливен, Габрово, което е положителна тенденция, демонстрираща дългосрочни намерения на компаниите за бизнес в България.

3.4. Регионален инвестиционен маркетинг в контекста на регионалното развитие и политика.

Добрата световна практика показва, че регионалната инвестиционна политика е целесъобразно да се опира на: инвестиционната привлекателност на териториите, съчетаваща регионален имидж, мрежов маркетинг и държавна подкрепа; свободната конкуренция между производителите, конкурсната основа при избор на инвестиционни проекти; достъпната и достоверната информация за дейността на инвеститорите; обезпечаването на гаранции за инвеститорите и подкрепа в рамките на местните компетенции; създаден мониторинг на инвестиционната дейност в административните единици. Качеството и успехът в реализацията на регионалната инвестиционна политика са пряко свързани не само с действията на властта, но и с инвестиционния климат и привлекателността на територията. Последните са определящи понятия за инвестиционния имидж на региона, който силно въздейства върху локализационните решения на потенциалните инвеститори. Местните власти следва да разработят маркетингова стратегия за изграждане на актуален позитивен образ на общините и областите. Още повече че извън пределите на страната са известни и разпознаваеми малък брой български места – столичния град, по-големи морски и дунавски градове, селища с богато културно наследство, като значителни части от територията остават „бели петна” не само за чуждите, но и за родните предприемачи.

В България много общини са без формиран или неекспертен маркетинг, поради подценяване и пренебрегване на маркетинг инструментите като реклама, визуални символи, събития и др. и тяхното приложение в управленската практика. Повечето общински администрации у нас нямат създадени специализирани звена за услуги на местния и чуждестранен бизнес, както и изградена визия как да се позиционират извън националните рамки.

Териториите с висок инвестиционен потенциал и силна инвестиционна реализация се нуждаят от местна политика, насочена към: диверсификация на стопанската система, свързаност между местните и чуждите икономически субекти, дифузия на инвестиционния поток и социална териториална филантропия. Областите с богат инвестиционен потенциал, но ниска и средна реализация на инвестиционна дейност, следва да конструират политиката си с активни мерки, инициативи, реклама и PR за привличане на чужди инвеститори не на всяка цена, а на стратегически, допълващи и/или обогатяващи специализацията на регионалната икономика. Области с нисък потенциал и слаба и средна реализация на чужди инвестиции могат да търсят решения на проблемите в постигане на ефект от клъстеризацията със силно развити съседни административни единици, както и със системни мерки за подобряване на местната социално-икономическа среда. Областите със среден потенциал и слаба и средна реализация на ПЧИ е необходимо да имат политика, ориентирана на извеждане на нови предимства на локалната конкурентоспособност или създаване на нови такива, на по-голяма разпознаваемост на териториите, на използване и на мобилните фактори за развитие, както и на формите на дълбоки интеграция.

Заклучение

В мрежовото постиндустриално общество на нашия век е невъзможно страна като България – член на ЕС, да не е повлияна от глобалните кризи и международните тенденции в движението на ПЧИ. Това поставя инвестиционната тематика в дискурса не само на вътрешно-политическите и социално-икономическите маркери на местния и регионален инвестиционния потенциал и риск, а и на международните икономически отношения. От изследването се очертават тенденциите на вписването на българското икономическо пространство в процесите на интеграция и регионализация, на задълбочаващите се регионални асиметрии в привличането и „абсорбирането” на чуждестранни инвестиции в

страната. Притокът на капитали в определени територии не винаги се основава на обективни мотивационно-локализационни фактори, а много често – на случайни събития и/или възможност за достъп до информационни източници, поради което не трябва да се подценява въздействието на последните. Емпиричните данни и анализи за инвестиционния процес в България от една страна потвърждават голяма част от постановките в теориите за чуждестранно инвестиране и регионално развитие, а от друга – показват ясно националната специфика в привличането на капитали. Анализът на движението на външни капитали чрез ретроспективен анализ ни дава основание да правим задълбочени и пространни изводи за инвестиционния процес в България в изключително широк времеви хоризонт (1878-2013 г.). Паралелно с това, направеният хорологичен анализ на потока от външни капитали дава възможност да се открият закономерности в миграцията на инвестиции у нас в техните териториални преки и косвени измерения. Всяко историческо време, интерпретирано с инвестиционния климат, секторната и териториалната структура на чуждите инвестиции, илюстрира: политико-идеологическите аспекти на инвестирането, съчетани с икономическите цели, ефекти и ползи; ролята на властовите системи и политики при регулиране и насърчаване на капиталовите потоци; териториалните различия/диспропорции в мобилността на външни капитали. Политико-икономическите нюанси в националните инвестиционни процеси се очертават главно от: географията на страните-инвеститорки, сферите на инвестиране, локализационното поведение и мотиви на външните икономически субекти, диференциацията в инвестиционната активност през различните периоди. С усложняване на стопанските процеси във времето се регистрира нелинейното развитие на инвестиционния процес, което се потвърждава и от представените историко-географски инвестиционните модели в България. В същото време се отчитат някои инерционни прояви в мобилността на капитали: предпочитанието на инвеститорите към икономически развити територии с очертани центрове с налична инфраструктура и работна сила, а от друга страна – слаб интерес към периферни територии; по-значимо присъствие на външни капитали от държави, с които България е в изразена „технологична дистанция”; инвеститорски интерес към дейности с по-ниска добавена стойност и с по-ниски работни заплати; монополно положение на чуждия капитал в някои икономически дейности. За всички периоди чуждестранните инвеститори имат

интерес към София, Варна, Пловдив, Русе и други по-големи центрове – своеобразни инвестиционни ядра. В динамиката на ПЧИ през последните 10 години не се наблюдават съществени изменения в териториален план, което налага извода, че международните компании засилват регионалните контрасти в социално-икономическото развитие.

През периодите на активно чуждестранно инвестиране в повечето случаи се регистрира по-голяма рентабилност, по-голям брой на персонал и по-високо заплащане във външните фирми в сравнение с местните, с изключение на някои нискодоходни браншове. Тази тенденция се отчита най-вече при стратегически ТНК, функциониращи в развитите икономически региони в страната. Подобен положителен ефект не се регистрира в повечето от слабо развитите територии и в този случай външните капитали не се явяват значим фактор за местно развитие. Очевидно е, че в някои региони ТНК повишават устойчивостта на системите, но в други – неустойчивостта, което е индикатор за необходимостта от използване на индивидуални подходи при анализ на ефектите от дейността на инвеститорите, както и от съставяне на актуална и реална картина на инвестиционните локализации в контекста на регионалния растеж, организация и самоорганизация.

С примери от българската практика се установи, че ТНК с усвоени работни практики за корпоративна отговорност и филантропия в повечето случаи са отворени към местното население, бизнес елити и граждански организации, с което се утвърждават като локални центрове на растеж и фактор за пространствено развитие, без, разбира се, да се абсолютизира значението им за местното развитие. Методът на проникване на ТНК е от решаващо значение за ефектите върху регионалното развитие, като при слабите/плитките интеграционни форми се постига краткотраен ефект за малък времеви отрязък, а при навлизане на „зелено“ или чрез сливания и придобивания се отчитат като цяло положителни икономически резултати и цялостен, устойчив растеж на територията. При успешните модели на присъствие на ТНК в местната среда се регистрират силни информационни, икономически и социални потоци на взаимодействие с местните фирми, а при неуспешните – липса на връзки с локалните субекти, затвореност в рамките на собствената фирма или бързо оттегляне. Не са изолирани и случаите на чуждестранни фирми с „анклавни“/индиферентни пространствени стереотипи на функциониране, които не носят осезаеми преки и косвени ползи за средата, а

монополизацията и затварянето от външните капитали на производствения цикъл в някои икономически сектори и дейности изтласква местни фирми от пазара и по този начин се натрупва социално напрежение в определени територии.

Анализираният инвестиционен процес в България показва двустранна връзка между ПЧИ и: секторната и териториалната организация на обществото; функционалните характеристики на градските системи; урбанистично-агломерационните и локализационни инвестиционни модели; клъстъризацията; конфигурацията на инфраструктурата; различните поведенчески модели на местните власти и регионални елити. Ясно се открояват някои особености в инвестиционните процеси: преобладаване сред чуждестранните инвеститори на средните фирми, които са по-гъвкави и адаптивни на външни пазари; сравнително слабо присъствие на експортно ориентирани кооперирани и съвместни международни предприятия; нисък дял на инвестиции във високотехнологични дейности; преобладаване на прекия експорт по вид и форма в дейността на чуждестранните фирми в България. Калкулациите показват, че невинаги се установява пряка корелация между интензивен поток на ПЧИ и възходящ тренд на икономическите показатели в териториите от различен ранг (особено по-слабо развитите). Наблюдаваме силна взаимовръзка между ПЧИ/ч., от една страна, и от друга – БВП/ч. и ДМА/ч., докато зависимостта между ПЧИ/ч. и индикатори като коефициент на безработица, относителен дял на висшисти и средногодишен доход на лице е по-слабо изразена. Това „детронира” външните капитали като абсолютен фактор за регионален растеж.

Предложеният от нас Индекс на инвестиционен потенциал показва силна пространствена диференциация и ни дава основание да типологизираме областите според техния потенциал. Изследваното отношение между инвестиционния потенциал и неговото оползотворяване е в основата на класификацията на областите. Смятаме, че така направената типологизация на административно-териториалните единици може да послужи като база за обосноваването на диференцирана регионална политика.

На базата на регионалния анализ на ПЧИ конструирахме областни инвестиционни модели – столичен, гравитиращ към столицата, центростремителен, центробежен, на индустриалните зони. Географските измерения на инвестиционния процес показват силна центростремителност към

столичния град и няколко големи областни градове, което е индикатор за изразена инертност на социално-икономическите териториални системи, независимо от декларираните цели в регионалната политика за балансирано и устойчиво развитие. Доказа се с конкретни примери от инвестиционните областни модели, че урбанизационен ефект от динамиката на ПЧИ се постига чрез концентрацията на разнообразни предприятия в определено място, а локализационен – главно чрез концентрация на фирми със сходен предмет на дейност. При урбанизационно-агломерационния инвестиционен сценарий в развитите области икономическото разнообразие е ключов фактор за привличане на капитали с осезаем регионален ефект – икономическо развитие, самоорганизация и синергия. При него има условия за поява на нови поведенчески модели или производствени решения в големите градски ядра, а при локализационния ефект – специализация и клъстеризация на фирми. На стопанската карта на България се очертават клъстери с преобладаващо чуждестранно участие и обособяващи се инвестиционни ядра, с тежест за местното и регионалното развитие. Показаните инвестиционни модели в някои региони демонстрират не само икономическото и социалното въздействие от външното инвестиране, но и културното и екологичното, което може да промени и облика на местните културни и индустриални ландшафти. Въвличането на периферни територии в интернационализацията на икономическите процеси е алтернатива за преодоляване на стопанската им изолация, но при наличие на сериозни инвеститори с дългосрочни намерения, които да стимулират стопанството и да взаимодействат с местните общности. Дефицитът от големи агломерации в някои райони е пречка за привличане на значими инвеститори, защото не достигат силни центрове, които могат цялостно да организират и модернизират територията и да повишат нейната инвестиционна привлекателност. Това например е една от причините за слабата инвестиционна активност в Северозападна България, в южните и западните периферии на страната.

В повечето областни територии се наблюдава центростремителен инвестиционен модел. Все по-очевидна е тенденцията за нараснал инвеститорски интерес към индустриални и логистични зони, регионални клъстери и други прогресивни пространствени форми на организация на обществото. В тях се отчита силен синергетичен ефект от дейността на ТНК и местните фирми, от интегрирането с локалните инвестиционни процеси.

Прави впечатление, че често териториите стават икономически субекти, които не толкова се борят за големи инвеститори, колкото самите инвеститори си отстояват правото да работят и живеят в подходящи според техните изисквания локации. Все повече се променят факторите, обезпечаващи инвестиционен успех на местата, като нараства значението на комфортни условия за живот, културно разнообразие и икономия от мащаба. В битката за капитали участват все по-осезаемо градовете, а не само отделните страни, поради което все по-важно е осмислянето и интерпретирането на проблемите на градската икономика.

Създаването на концепции и стратегии за насърчаване на чуждестранните инвестиции, големият брой асоциации, конфедерации и други формални и неформални институции, не са достатъчни за активизиране на инвестиционната дейност в България. Направеното типологизиране на административните области според инвестиционния потенциал и реалния поток на ПЧИ указва необходимостта от използването на диференциран подход от местната власт при позициониране на териториалните общности на инвестиционната карта. Инвестиционният мониторинг на ниво община и област допринася за конструирането на местна политика на основата на локалните потребности, а не на универсални такива. Всяка административно-териториална единица трябва да подходи експертно и отговорно към: диагностика на местната икономика; оценка на природния и човешки капитал; информативна обезпеченост и усъвършенстване на процедурите спрямо фирмите; сътрудничество със съседни общини и агенции за местно развитие; изграждане на клъстър; идентифициране на конкретни инвеститори и директна връзка с тях; приобщаване на чуждите компании към регионалните интереси. С оглед засилване на инвестиционната си привлекателност проспериращите региони се нуждаят от диверсифициране на икономическия и социалния живот, от нови източници и методи на регулиране и стимулиране. Те създават нововъведения и се основават все повече на икономиката на знанието и икономиката на преживяването, поради което регионалната инвестиционна устойчивост се влияе в средата на живот, в социалните отношения и териториалните идентичности, а не само в икономическите процеси и реалности. Този дискурс в отношенията между ПЧИ и местата често е пренебрегван, а следва да бъде един от акцентите в регионалната политическа „архитектура”. От друга страна необлагодетелстваните територии се нуждаят от по-силни взаимовръзки с центъра, от проактивна местна политика за

привличане не изобщо на външни инвеститори, а на такива, които ще се инкорпорират със средата и ще предизвикат прогресивни изменения. Безспорно, не е възможно ПЧИ да решат всички икономически и социални проблеми в България, но ако са в унисон с принципите на териториалната справедливост, с политиките, насочени към социална справедливост и запазване уникалността и автентичността на местата, то те могат да доведат до обществено значими резултати.

Справка за научните приноси на дисертационния труд

1) Направен е историко-географски анализ на ПЧИ за период от над 100 години с акцент върху секторната и териториалната структура на външните капитали, на базата на което е предложена периодизация и са изведени основни закономерности.

2) Чрез използването на значителен масив от индикатори за ПЧИ са разкрити националната и регионалната специфика на инвестициите и са очертани териториалните асиметрии в динамиката на чуждестранния поток на капитали, локализационното поведение и ефектите от ПЧИ.

3) Разработен е авторски методологичен подход и индекс за оценка на инвестиционен потенциал, който е приложен в типологизацията на административните области в България.

4) Направена е класификация на областите въз основа на съотношението между Индекса на инвестиционен потенциал и неговото реално оползотворяване, на базата на която са предложени различни модели на инвестиционна регионална политика.

5) Чрез използване на качествени характеристики и географски маркери са създадени областни инвестиционни модели, отразяващи различните локализационни стереотипи в чуждестранното инвестиране и влиянието им върху регионалното развитие.